

Bewustwording van leerlingen

Verplaats je in een ander

TEKST TON VAN DEN BORN | FOTOGRAFIE: TON VAN DEN BORN

Bewustwording van vooroordelen over seksualiteit, cultuur en geloof en begrip voor verschillen tussen mensen. Dat is een opdracht voor onderwijs. Het is één van de doelstellingen van Kies Kleur in Groen. Maar hoe doe je dat? Confrontatie, identificatie en een spiegel voorhouden, bijvoorbeeld met theater, lijkt goed te werken.

Waar wil je dat leerlingen zich bewust van worden? De samenleving is lang niet altijd zonnig en ideaal. Dat zie je dagelijks in het nieuws. Het is voor Nederlandse jongeren misschien een gelukkig toeval dat ze geboren zijn in een land met mogelijkheden en ruime toegang tot ongeveer alles wat ze willen. Maar ook onze ontwikkelde samenleving, komt voor dat er wordt gepest, gediscrimineerd en onderdrukt, dat mensen zich niet verantwoordelijk of ronduit a-sociaal opstellen. >>

Stap 1

Scholen willen leerlingen voorbereiden op hun functioneren in die samenleving. Niet zozeer om er alles uit te halen wat er voor hen in zit, maar vooral om een positieve bijdrage te leveren aan die samenleving. Bewustwording draait dan om besef van jouw plaats en jouw mogelijkheden in die samenleving, bewustwording van burgerschap. Wat is belangrijk, wat kan er beter in de wereld om je heen en hoe kan jij daarbij helpen? Want de gedachte, 'ja, dat is hartstikke belangrijk', leidt niet automatisch tot actie en resultaat. Bewustwording is slechts stap 1.

'Interactie werkt het beste'

Het besef dat mensen verschillend zijn en dat ze verschillend denken, daar gaat het om bij 'bewustwording'. Het is dan belangrijk dat leerlingen zich in een andere positie leren verplaatsen, vindt Elly Bolsius, docent burgerschap op het Nordwin College in Leeuwarden.

"Interactie werkt het beste", zeggen Jos Abels, docent maatschappijleer op het Citaverde College in Roermond en Marian van Hoof, artistiek leider van Theater aan Z. Wil je iets losmaken bij leerlingen, dan moet je ze actief mee laten doen. Niet alleen passief laten luisteren.

Andere positie

Burgerschap, sinds 2006 een verplicht onderdeel in het onderwijs, is een plek waar bewustwording gestalte

krijgt. "Wat daarbij steeds weer terugkomt", zegt Monique Krüger, docent burgerschap AOC Terra in Assen, "is de vraag: wat zijn de consequenties van je eigen gedrag, welke gevolgen hebben je handelingen voor de omgeving en wat wordt er van je verwacht in beroepssituaties? Hoe ga je bijvoorbeeld om met een conflict op het werk?"

Krüger geeft les aan mbo'ers op niveau 1 en 2. "Ze denken vaak heel erg vanuit de schoolsituatie en verwachten dat ze dingen aangereikt krijgen. Maar we leren ze dat ze zelf moeten gaan denken."

Elly Bolsius van het Nordwin College geeft les aan niveau 3 en 4 van het mbo. Ze belicht de opdracht van het onderwijs. "Eigenlijk ben je met de hele opleiding bezig om ze voor te bereiden op functioneren in de samenleving; dat gebeurt niet alleen bij burgerschaps-onderwijs. Je probeert een relatie te leggen met wat er buiten in de wereld gebeurt met de leerlingen. Het gaat dan om bewustwording bij leerlingen dat ze vanuit diverse kanten naar zaken kijken, niet alleen vanuit zichzelf. Dat ze zich in een andere positie kunnen verplaatsen."

En volgens Jos Abels, docent maatschappijleer en CKV op het vmbo in Roermond van Citaverde College, gaat het er bij hem om dat leerlingen een bredere kijk krijgen op wat er allemaal leeft in de maatschappij. "Dat ze bijvoorbeeld kennismaken met een ander type mensen. Ze hebben veel vooroordelen", zegt hij. "dat is te begrijpen, want ze kunnen niet oordelen zolang ze niet of nauwelijks met een homoseksueel of een allochtoon

‘Ik zou wel vaker voorstellingen zoals van Theater aan Z willen binnenhalen’

in aanraking zijn gekomen. Ze baseren zich op wat een medeleerling vertelt.”

Is dan niet het beste om dat ‘andere type mensen’ uit te nodigen? Ja, erkent Abels, je kunt ervaringsdeskundigen hun verhaal laten vertellen. Of nagespeelde ervaringsdeskundigen. “Ik zou wel vaker voorstellingen zoals van Theater aan Z willen binnenhalen. Niet zo incidenteel zoals nu, maar dat moet dan budgettair wel passen.” Overigens is besloten dat vo-scholen per 1 december 2012 verplicht zijn om het thema homoseksualiteit ‘bespreekbaar’ te maken.

Wat heftig!

Dan kom je op de vraag welke middelen ter beschikking staan om bij leerlingen aan bewustwording te werken, vooroordelen te bestrijden en het draagvlak voor diversiteit te vergroten. Naast de standaard lesstof voor maatschappijleer of het materiaal voor burgerschap.

“Je kunt ze bijvoorbeeld zelf dingen laten uitzoeken”, zegt Bolsius, “bijvoorbeeld over arbeid en werkloosheid. De methode is een handvat, maar Amnesty International heeft bijvoorbeeld mooi materiaal over de vraag: wat is vrijheid van meningsuiting en mag je dan alles maar zeggen? Leuke, prikkelende werkvormen zijn bijvoorbeeld stellingen in de groep of een soort Lagerhuisdebat waarbij ze een andere stelling moeten verdedigen dan ze normaal zouden doen. Dat wordt vaak gecombineerd met Nederlands: hoe vind ik argumenten, bijvoorbeeld over duurzaamheid, hoe gaan we om met onze planeet en wat zijn de gevolgen voor de derde wereld? Je kunt ook filmpjes laten zien, of beter

nog, zelf laten maken.”

“De excursies naar de rechtbank vinden ze heel indrukwekkend. Het komt dan soms dichtbij. ‘Jeetje, wat heftig!’ reageren ze dan. ‘Maar die rechter was wel schappelijk, hij luisterde goed en de verdachte kon ook nog een weerwoord doen.’”

Zaken zoals homoseksualiteit, culturele diversiteit en geloof komen structureel aan de orde, zegt Abels. “Maar wanneer iemand hierover een opmerking in de klas maakt buiten de lesstof om, is dat aanleiding om er iets mee te doen. Ik zal dat niet negeren. Het interactieve toneel is hier een welkome aanvulling op.”

“Hoe dat gaat, het toneel? Ze spelen niet alleen een toneelstuk, maar halen ook de leerlingen erbij. Dan zeggen ze ‘stop! Wat zou jij doen?’ De een weet het beter te verwoorden dan de ander, maar je houdt ze er wel bij op die manier. Dat is wat anders dan het boek volgen en discussiëren. Niet iedereen voelt zich hier altijd bij betrokken. Door de bijdrage van het interactieve toneel gaat het meer leven bij de leerling.”

Identificatie

“De voorstellingen gaan met name over seksuele diversiteit”, zegt Marian van Hoof van Theater aan Z. “De bedoeling is het thema bespreekbaar te maken. En daarmee de sociale veiligheid op school voor bijvoorbeeld homoseksuele leerlingen en docenten te vergroten.” Aanleiding voor de start van de theatergroep was ook een aanvraag vanuit de gemeente Nijmegen die geconstateerd had dat veel homoseksuele-, lesbische- en biseksuele jongeren zich niet veilig voelden op school. >>

“We waren aanvankelijk, net als veel groenscholen, een witte groep. Maar we speelden veel op scholen met een grote culturele diversiteit en we realiseerden dat we niet echt een afspiegeling vormden. Dat is nu veranderd. Het betekent dat we het thema breder kunnen maken en een grotere identificatie kunnen realiseren.” In de mbo-voorstelling ‘Geen gezicht’, een voorstelling die past binnen het onderdeel Burgerschap, gaat het over seksuele diversiteit in de multiculturele samenleving. De theatergroep heeft nu drie voorstellingen. De voorstelling, Lokaal G 1.25, wordt 100 tot 120 keer per schoolseizoen gespeeld, de voorstelling voor docenten 20 maal en de mbo-voorstelling, 75 keer. “Intensief, want soms spelen de acteurs drie keer op een dag

‘Gadverdamme, wat zullen mensen wel niet van mij denken’

dezelfde voorstelling. Dat is omdat we de groepen niet groter dan 75 leerlingen willen hebben. Want belangrijk is niet alleen dat leerlingen zich veilig voelen, maar dat er ook echt interactie op gang komt.”

Respectloos

De voorstelling Lokaal G 1.25 speelt zich af in een straflokaal waar Jeroen en Bram zitten. Jeroen heeft ontdekt dat hij homo is en vertelt het aan Bram, maar Bram wil geen homo als vriend. “Gadverdamme, wat zullen mensen wel niet van mij denken.” Ze krijgen ruzie en moeten naar het straflokaal. Net als Steef, die stiekem een Marokkaans vriendje heeft, en Rana, een meisje met

een Turkse vader en een Nederlandse moeder, die vertelt dat ze op meisjes valt. “Wij hebben geen homo’s hier op school”, reageert Bram boos op Rana, en vervolgens richt hij zich op Jeroen. Dat escaleert. Maar, zeggen de acteurs dan rechtstreeks tot het publiek, misschien was het anders gegaan als jullie erbij waren geweest in dat lokaal. Wat hadden jullie anders gedaan?”

“De meesten vinden het hard en respectloos dat Bram zijn vriend laat vallen”, zegt Van Hoof. De acteurs spelen de aanwijzingen van leerlingen uit of leerlingen grijpen zelf in en wijzen Bram terecht: ‘dat kun je toch niet zeggen!’ “Zo krijg je leerlingen vrij gemakkelijk aan het praten over een relatief moeilijk onderwerp onder pubers. Het vraagt inlevingsvermogen. De acteurs houden de leerlingen een spiegel voor van hoe ze denken. De leerlingen zien direct wat hun gedachten en hun aanwijzingen voor effect kunnen hebben.”

“We zien aan de reacties dat het leerlingen raakt en effect heeft op hun denken. We zijn ooit begonnen op AOC Oost in Twello en daar komen we nu al zes jaar op de ‘social day’. Een hele dag in het teken van voorlichting, met ook gayfarmers en COC-voorlichters. Je ziet dat het werkt. Ik weet nog dat we de eerste keer kwamen. De reacties waren best heftig, maar nu merk je dat er een andere sfeer hangt.”

Echt veilig

In de docentenvoorstelling van Theater aan Z wordt vooraf de stelling geponeerd: ‘op onze school kunnen alle leerlingen en medewerkers in alle vrijheid uitkomen voor hun seksuele geaardheid’. Ben je het eens of niet eens? En dan spelen drie acteurs een scene op de docen-

‘De meesten vinden het hard en respectloos dat Bram zijn vriend laat vallen’

tenkamer. Eén van hen, een nieuwkomer, is lesbisch. ‘Leerlingen vragen me of ik een vriendje heb. Kan ik zeggen dat ik een vriendin heb? Wat doen jullie er hier eigenlijk aan op school? Hoe veilig is deze school?’

“De discussie vindt net als bij de leerlingenvoorstelling plaats in het interactief gedeelte”, zegt Van Hoof, dus als de acteurs nog op het podium staan. Aan het einde van de voorstelling wordt gevraagd wat de docenten ervan meenemen. En vooraf vragen we of een afdelingsleider of directeur kan inleiden. Als dat niet gebeurt, vragen docenten zich af, wat moeten we ermee? Maar als ze zien dat het gedragen wordt door de school, kunnen ze er gemakkelijker iets mee doen. Dan kun je nadenken over sociale veiligheid en over vragen zoals: waar staan we zelf en hoe veilig zijn we nu echt? Scholen denken soms dat ze er pas over hoeven na te denken als er zich problemen voor doen. Onveiligheid kan juist zitten in het níet zichtbaar en bespreekbaar maken.”

“De directrice van een school waar we binnenkort komen, wil graag na de voorstelling nog verdieping. Er komt dan een extra training rondom de vraag: hoe willen we dat onze leerlingen straks de school verlaten? Wat kunnen we ze meegeven?”

Blij en ontroerd

Lukt het? Komt er meer sociale veiligheid op school, worden leerlingen zich bewust van hun vooroordelen en gaan ze zich anders gedragen? “We hebben weinig allochtone leerlingen op het Nordwin College,” zegt Bolsius, “maar over het algemeen is de tolerantie zowel naar hen als naar leerlingen met een andere seksuele geaardheid erg ruim. We hebben geen problemen.”

Daarbij merkt ze wel verschil tussen leerjaar 1 en leerjaar 2. “Leerlingen in leerjaar 2 hebben meer bagage en zijn verder >>

Advies Onderwijsraad over burgerschapsonderwijs

‘Steun scholen en leraren, stimuleer systematische kennisopbouw en bied scholen een inhoudelijk kompas’. Dat waren samengevat de aanbevelingen van de Onderwijsraad in een eind augustus verschenen advies: ‘Verder met burgerschap in het onderwijs’. De Onderwijsraad keek in opdracht van het ministerie van OCW terug op de ontwikkelingen in het burgerschapsonderwijs sinds de wettelijke verplichting in 2006 en doet aanbevelingen voor een vervolg. Het inhoudelijk kompas gaat volgens de Raad over democratie en identiteitsontwikkeling. Het gaat erom dat jongeren leren functioneren, vanuit eigen idealen, waarden en normen, in een pluriforme, democratische samenleving en dat ze het vermogen ontwikkelen aan deze samenleving een eigen bijdrage te (willen) leveren. Scholen moeten zelf invulling geven aan burgerschapsvorming. De Inspectie van het Onderwijs houdt toezicht. Volgens de Onderwijsraad vinden scholen die ruimte prettig, maar ze willen graag meer houvast bij het planmatig invullen van burgerschap op school. Er ontbreekt bijvoorbeeld kennis over de meest geschikte aanpak voor groepen leerlingen en, hoewel er veel activiteiten en projecten rondom burgerschap bestaan, is er meestal geen systematische aanpak. Scholen hebben geen zicht op geschikte leermethoden en leermiddelen.

Mohammed Arab

Mohamed bedacht dat de beste manier om de agrarische sector te presenteren aan zijn achterban zou zijn, de zakelijke mogelijkheden van de sector te belichten. Hij organiseerde een groepsreis voor Marokkaanse Nederlanders uit Zeist, om in Spanje het agrarische coöperatiemodel te gaan bekijken.

Lees hoe je Mohammed voor je eigen organisatie kunt inzetten op www.kieskleuringroen.nl de mensen - focusgroep

op weg naar volwassenheid. Hun verantwoordelijkheidsgevoel wordt groter.” Dat is ook een algemene indruk. En leerlingen oordelen genuanceerder naarmate ze ouder worden, meer weten over diversiteit en ook mensen hebben ontmoet waar ze aanvankelijk vooral vooroordelen over hebben.

“We vinden het in elk geval belangrijk dat voor het gevoel van sociale veiligheid er docenten en mentoren bij zijn als de voorstelling wordt gespeeld”, zegt van Hoof. “Of het altijd lukt om in 90 minuten iets te veranderen bij leerlingen, weet je niet, maar we krijgen wel reacties, vooral van homoseksuele leerlingen, dat ze geraakt

en ontroerd zijn en blij dat we geweest zijn. Het is fijn om dat te horen.”

Bewustwording en burgerschap op internet

Theater aan Z: www.theater-aanz.nl

Klassikale krantenquiz: nieuwsindeklas.nl

Lesmateriaal Anne Frank Huis: www.anne-frank.org/nl/Wereldwijd/Educatie/

Themasite SLO: jongeburgers.slo.nl

Lesmateriaal Amnesty International opschool.amnesty.nl/lesmateriaal/lesmateriaal

De Bazar staat in dit nummer ook in het teken van burgerschap. ■

Vier stappen naar resultaat

Elk (gezamenlijk) resultaat begint met bewustwording over een probleem, draagvlak om iets te veranderen, een goede actie met een niet al te ambitieus doel en tenslotte, een resultaat dat je kunt vieren.

1. Bewustwording

2. Draagvlak

3. Actie

4. Resultaat

Marian van Hoof

Theater aan Z werkt aan transgendertoneel

“De kern van wat leerlingen denken is meestal: je mag het wel zijn, homo, als wij maar niet zien dat je het bent. Een man is een man en een vrouw, een vrouw. Je kunt je als man niet vrouwelijk gedragen en andersom. Zo denken ze, en dat is begrijpelijk, want zo zijn ze meestal opgevoed. Zo hebben ze leren denken. Daar moet je doorheen prikken.” “Het idee voor een transgender voorstelling is ook ontstaan uit het beeld dat die grenzen tussen mannelijk en vrouwelijk zo hard zijn. Vaste hokjes, rolpatronen en nog veel meer vooroordelen waarmee je de eigenheid van veel jongens en meisjes en alles wat daartussen zit, onderdrukt. We onderzoeken nu met transgenderjongeren hoe we dit in een voorstelling kunnen brengen.”

Sabri Riahi

Sabri onderzocht op verzoek van LTO Noord hoe werkgevers in hun sectoren op dit moment tegen diversiteit aankijken. Hij vroeg ze of ze in diversiteit een mogelijkheid zien om de verwachte personeelskrapte op te lossen. Daarvoor bezocht hij 24 bedrijven.

Lees hoe je Sabri voor je eigen organisatie kunt inzetten op www.kieskleuringroen.nl de mensen - focusgroep